

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΝ

Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων..... τοῖς πᾶσι γέ-
γονα τὰ πάντα ἵνα πάντως τινὰς σώσω
[1 Κυρ. κεφ. 9-22].

Α΄.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου πα-
ρουσίας εἰς τὸν κόσμον πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως
ἀποκαλυπτόμενος, εἰς μὲν τοὺς Ἑβραίους διὰ τοῦ
Μωϋσέως καὶ τῶν Θεοπνεύστων προφητῶν, εἰς δὲ τοὺς
Ἕλληνας διὰ τῶν φιλοσόφων, ποιητῶν καὶ ἄλλων
ἐξόχων ἀνδρῶν, παρασκεύαζε τὸ ἀνθρώπινον γένος
εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας
καὶ πίστεως. Οἱ Ἑβραῖοι, ἀπὸ τοῦ γενάρχου αὐτῶν
Ἀβραάμ, διὰ τοῦ ἀποκαλυφθέντος εἰς αὐτὸν ἑνὸς
ὑπερκοσμίου Θεοῦ ἐν τῇ μελέτῃ τῆς φύσεως, εἶχον
καθαροτέρας καὶ ὑψηλοτέρας περὶ Αὐτοῦ ἐννοίας· οἱ
δὲ Ἕλληνες ἀποπλανηθέντες εἰς τὴν λατρείαν τῆς
κτίσεως, θεοποιήσαντες τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς δυνάμεις
τῆς φύσεως, ἀπὸ τῆς μεταβολῆς καὶ γενέσεως τῶν
ὄντων τὰς ἀφορμὰς λαμβάνοντες ἤρχισαν νὰ ἐρευνῶσι
τὴν φύσιν καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ νὰ ζητῶσι τὴν πρῶ-
την ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν ὄντων. Μὴ δυνάμενοι δὲ
περὶ τὰς ἀρχὰς νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τῆς φυσιολα-
τρείας, ἄλλοι μὲν αὐτῶν ἐθεοποίησαν τὸ ὕδωρ (Θαλής),
ἄλλοι τὸν ἀέρα (Ἀναξίμενης), ἄλλοι τὸ πῦρ (Ἡρά-
κλειτος), ἄλλοι μετὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνή-
νωσαν πρὸς γένεσιν τῶν ὄντων καὶ ἄλλας δυνάμεις,
ὡς ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν φιλότητα καὶ τὸ νεῖκος· ἐν
ἐνὶ λόγῳ ἀπέδωκαν οὗτοι εἰς τὴν ὕλην ζωικολογικᾶς
ιδιότητος πρὸς ἐξήγησιν τῆς ζωῆς, τῶν ἀλλοιώσεων
τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐν τῇ παντὶ τάξεως.

Αἱ ἀλληλοσυγκρουόμεναι ὅμως αὐταὶ θεωρίαι δὲν ἠδύναντο νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν Ἑλληνικὴν διάνοιαν· καὶ οἱ φιλοσοφοῦντες ἤρξαντο νὰ ὑποπτεύωνται τὴν ὑπαρξιν ἄλλης ἀρχῆς σταθερωτέρας, διαφόρου τῆς ἀλλοιουμένης ὕλης. Πρῶτος δέ, ὑπερβὰς τὰ στοιχεῖα καὶ παραδεξάμενος ὡς πρώτην ἀρχὴν τῶν ὄντων τι τὸ ὑψηλότερον, εἶπε ὁ Ἀναξίμανδρος, καθυμνήσας τὸ ἄπειρον, ἔπειτα ὁ Παρμενίδης, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ μὴ ὄντος, τῆς ὕλης, παρεδέχετο καὶ τὸ ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον ὄν. Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος προὔχωρησεν ἔτι περισσότερον, εἰσαγαγὼν τὸν νοῦν καὶ ἀναδείξας αὐτὸν ἀρχὴν, κινουσαν ἅμα καὶ διακοσμοῦσαν τὴν ὕλην. Καὶ εἶπε μὲν ἀληθὲς ὅτι παρ' Ἀναξαγόρα ὁ νοῦς παίζει τὸ πρόσωπον τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ ἐν τοῖς δράμασι τοῦ Εὐρυπίδου, παρεμβάλλεται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐνεργεῖ ὅπου ἢ διὰ μηχανικῶν μέσων ἐξήγησις τῆς διακοσμήσεως τοῦ παντὸς εἶνε ἀνεπαρκής· (1) ἀλλ' ἢ εἰσαγωγή αὐτοῦ, ὡς ἀρχῆς διακοσμοῦσης, χωριστῆς ἀπὸ τῶν χρημάτων (τῆς ὕλης), συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ριζικὴν μεταβολὴν τοῦ φιλοσοφεῖν. Ὁ Πλάτων, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀναξαγορίου ταύτης ἀρχῆς, συνδυαζομένης μετὰ τῆς ὄντολογίας τοῦ Παρμενίδου καὶ τῆς ἀριθμολογίας τῶν Πυθαγορίων, διεμόρφωσε τὸν νοητὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν· καὶ ἀπέδωκε τὴν προσήκουσαν θέσιν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ. Αἱ ἰδέαι κατ' αὐτὸν εἶνε αἱ πραγματικαὶ οὐσίαι τῶν αἰσθητῶν ὄντων, παραγομένων μετεχούσης τῆς ὕλης τῆς ἰδέας· καὶ ἀπὸ τῶν εἰδῶν ἐπὶ τὰ γένη αὐταὶ προϊοῦσαι κορυφοῦνται εἰς τὴν ὑψίστην τῶν ἰδεῶν, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἰδέα δὲ αὕτη τοῦ ἀγαθοῦ

(1) Πλάτων Φαῖδρος σελ. 270.

«πρεσβεία τε καὶ δυνάμει» τῶν ἄλλων ἰδεῶν ὑπερέχουσα, ἀνωτέρα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς οὐσίας οὐσα, «καὶ τὸ εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ γινώσκεισθαι» ταύταις παρέχουσα, ταυτίζεται μετὰ τοῦ Ὑψίστου καὶ τελειοτάτου ὄντος, τοῦ πατρὸς καὶ δημιουργοῦ τοῦδε τοῦ παντός, τοῦ δυσερέυτου καὶ δυσερμηνεύτου Θεοῦ. Οὕτω λοιπὸν ὁ Πλάτων ἐξίχθη εἰς τὴν ἔγνοιαν τῆς ὑπάρξεως ὑπερκοσμίου Θεοῦ, ποιητοῦ καὶ προνοητοῦ τοῦ συμπάντος κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ διὰ τοῦτο ἀρχαῖοι Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς μετὰ σεβασμοῦ ἀναφέρουσι τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου καὶ ἀποκαλοῦσι τοῦτον οἷον εἰ θεοφορούμεγον» καὶ «τὸ ἔναυσμα τῆς Ἑβραϊκῆς φιλοσοφίας ζωπυροῦντα». Εὐρίσκουσι δὲ ἐν αὐτῷ, ἐκτὸς τῆς περὶ Θεοῦ ὀρθῆς, δόξης, καὶ τὸ περὶ Ἁγίας Τριάδος δόγμα, τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου, περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ ἄλλας.

Ὁ νοητὸς λοιπὸν κόσμος ὁ τὸ εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ γινώσκεισθαι τοῦτον παρὰ τοῦ ὑπερτάτου τούτου ὄντος λαμβάνων εἶνε αἱ ἰδέαι τοῦ Θεοῦ. Αὗται δέ, ἀκίνηται καθ' ἑαυτὰς οὐσαι, τίθενται εἰς κίνησιν ὑπὸ τῆς ψυχῆς λεγομένης τοῦ κόσμου, μέσου ιδέας καὶ ὕλης, καὶ ἐρχόμεναι εἰς ἐπαφήν μετὰ τοῦ μὴ ὄντος, τῆς ἀμόρφου καὶ ἀτάκτως φερομένης ὕλης, παράγουσι τὸν αἰσθητὸν κόσμον, τὰ καθ' ἕκαστα ὄντα, ἅτινα οὕτω παρουσιάζονται ὡς ἔνυλος, οὕτως εἰπεῖν, ἐξωτερικεῖς τῆς νοήσεως καὶ βουλήσεως τοῦ Θεοῦ. Μία λοιπὸν ἀρχὴ καὶ κατὰ τὸν θεῖον Πλάτωνα ὑφίσταται, ἐν ὄντως ὄν, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ἢ δὲ ὕλη χαρακτηρίζεται ὑπ' αὐτοῦ ἀγιογραφικῶς ἀμορφος καὶ καλεῖται ἔτι **μὴ ὄν**.

Ὡς ὁ Πλάτων, χωρίζων τὰς ἀκινήτους ἰδέας ἀπὸ τῆς ὕλης ὑποτάσσει αὐτὰς εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς δημιουργικῆς τοῦ παντὸς αἰτίας, οὕτω καὶ ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Ἀριστοτέλης, χωρίζων τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ θεωρῶν τούτον μὲν ἀκίνητον ὄντα, αἴτιον δὲ πάσης κινήσεως καὶ δημιουργίας, ταυτίζει αὐτὸν μετὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐκτὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ πολλῶν τῶν φιλοσόφων καὶ ποιητῶν (1) αἰρόμενοι ὑπὲρ τὰς προλήψεις τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ὁμιλοῦσι περὶ ἐνὸς Θεοῦ, ἀνομοίου τῇ φύσει καὶ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἰδίᾳ ὁ Σωκράτης, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (2) καὶ οἱ Πυθαγόριοι (3).

Ἐνώλοιπὸν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐξραίουσι τὴν ἐνότητα τῆς θείας οὐσίας, ὁ δὲ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸ ὑπερκόσμιον καὶ προσωπικὸν αὐτῆς, ἄλλοι, προσχόντες μᾶλλον εἰς τὴν λογικὴν ἐκδήλωσιν τῆς θείας δυνάμεως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, μαντεύουσι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς μὲν περιορισμένως, βαθμηδὸν ὅμως ἀναπτύσσεται ἢ περὶ τούτου διδασκαλία καὶ τελειότερον διατυποῦται· οὕτως οἱ ὀρφικοὶ ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ θείου Λόγου καὶ καλοῦσιν αὐτὸν τοῦ κόσμου ἄνακτα καὶ ἀθά-

[1] ΟΡΦΙΚΟΙ. Ἐν κράτος, εἰς δαίμων γένατο μέγας, οὐρανὸν αἰθῶν, οὐδέ τις ἐστὶν ἕτερος μεγάλου βασιλείου.

[2] ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ. Εἰς Θεὸς ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος οὔτε δέμας ἀνθρώπου σιν ὁμοίος, οὐδέ νόημα ἀλλὰ βροτοῖσι δοκέουσι θεοὶ γεννᾶσθαι τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα ἔχειν φωνὴν τε δέμας τε.

[3] ΠΥΘΑΓΟΡΙΟΣ ΕΥΡΥΣΣΟΣ Ὁ μὲν Θεὸς εἰς οὗτος δὲ οὐχ ὡς ὑπονοοῦσι τινὲς ἐκτὸς τῆς διακοσμήσεως, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὅλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπίσκοπος πάσης γενέσιος, κρᾶσις τῶν ὄλων· ἀεὶ ὢν ἐργάτης τῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ ἔργων ἀπάντων ἐν οὐρανῷ φωστήρ καὶ πάντων πατήρ νοῦς καὶ ψυχῶσις τῶν ὄλων κύκλῳ, πάντων κίνασις [Κλημ. πρότρ. 180].

νατον (1). Ὁ ποιητής Ἐπίχαρμος λέγει ὅτι ὁ Λόγος κυβερνᾷ τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τρόπον καὶ σώζει. (2) Ὁ δὲ φιλόσοφος Ἡράκλειτος παρὰ πᾶσαν τὴν ὑλιστικὴν αὐτοῦ ἀρχὴν ἀναγνωρίζων τὸ πῦρ ὡς πρώτην ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν ὄντων, ἐν τούτοις ἀποδίδει εἰς αὐτὸ λογικὰς ἰδιότητες, ἀποκαλῶν αὐτὸ **θεῖον Λόγον, γνώμην καὶ ἁρμονίαν**, ἐκδηλουμένας ἐν τῇ πανσόφῳ οἰκονομίᾳ καὶ κυβερνήσει τοῦ παντός. Πρῶτος δὲ φανερὰ μεταχειρισθεὶς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν ὄρον **Λόγος** πρὸς διατύπωσιν τῶν ἐν τῇ φύσει καθόλου καὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἰδίᾳ λογικῶν ἐκφάνσεων. Ἐξ αὐτοῦ δὲ οἱ Στωικοί, παραλαβόντες ὕστερον τὴν περὶ Λόγου διδασκαλίαν, κατέστησαν αὐτὴν βάσιν τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν διδασκαλίας.

Ἄλλ' αἱ ὑγιεῖς περὶ Θεοῦ δοξασίαι κατέστησαν γενικώτεραι καὶ τελειότεραι ἀργότερον, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Ἕλληνες, ἐλθόντες τότε εἰς στενοτέραν ἐπαφήν καὶ συγχρωτισμὸν μετὰ τῶν Ἑβραίων καὶ τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν ἐθνῶν, διέδωκαν μὲν εἰς αὐτὰ τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τῆς μονοθεϊστικῆς

[1] ΟΡΦΙΚΟΙ. Φθέγγεσθαι οἷς θέμις ἐστὶ...θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοισ' πᾶσιν ὁμοῦ· σὺ δὲ ἄκουε φασφόρου ἐκγονε μήνης Μουσαίε. Ἐξαρέω γὰρ ἀληθέα' ὡς μηδὲ σε τὰ πρὶν ἐν ἀτήθεσι φανέντα φίλα, αἰῶνος ἀμέρση. Εἰς δὲ ΘΕΙΟΝ ΛΟΓΟΝ βλέψας, τούτῳ προσέδρασε ἰθύνων κραδίης νοερὸν κῆτος. Εὖ δ' ἐπίβαινε ἀτραπιτοῦ, ΜΟΥΝΟΝ δ' ἐπόρα ΚΟΣΜΟΙΟ ΑΝΑΚΤΑ ΑΘΑΝΑΤΟΝ.

[2] ΕΠΙΧΑΡΜΟΣ Ὁ Λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ κατὰ τρόπον καὶ σώζει...Εἰ ἐστὶν ἀνθρώπῳ λογισμὸς, ἐστὶ καὶ ΘΕΙΟΣ ΛΟΓΟΣ. Ὁ ΛΟΓΟΣ ἀνθρώπῳ πέφυκε πρὸς βίον καὶ τροφάς, ὁ ΔΕ γὰρ τεχνίτας ἅπασιν ἀνέπεται ΘΕΙΟΣ ΛΟΓΟΣ, ἐκδιδάσκων ἀεὶ αὐτὸς αὐτούς, ὅτι ποιεῖν δεῖ συμφέρον, οὐ γὰρ ἀνθρώπος τέχνην εὑρεν· ὁ δὲ Θεὸς ταύτην φέρει. Ὁ δὲ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ΛΟΓΟΣ πέφυκεν ἀπὸ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΛΟΓΟΥ.

αὐτῶν θρησκείας· παρὰ δὲ τοῖς φιλοσοφοῦσι καὶ ἰδίᾳ τοῖς Ἐκκλησιαστικῶν ἀνεπτύχθη θεϊστικὴ τις διδασκαλία. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ οὗτοι ἀναφανέντες, καθ' ὃν χρόνον ἡ σκέψις ὑπενόμειυσε τὴν πίστιν εἰς τὸν δογματισμὸν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, δὲν ἠκολούθουν ὠρισμένον φιλοσοφικὸν σύστημα, ἀλλ' ἀπανθίζοντες ἀφ' ἑκάστου τούτων πᾶν τὸ νομιζόμενον ὑπ' αὐτῶν ὀρθόν, κατήρτιζον ἐκ τούτου τὴν δογματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν διδασκαλίαν. Εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς τούτους δύναται νὰ ὑπαχθῆ καὶ ὁ Ἰουδαῖος τὸ γένος φιλόσοφος Φίλων.

Οὗτος γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τῇ πόλει ἐνθα συνηντήθη ἰδίως Ἰουδαϊσμός καὶ Ἑλληνισμός, ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς πίστεως ὅτι ἡ ἀγιογραφικὴ διδασκαλία καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔχουσι τι τὸ κοινὸν καὶ συγγενές, ὡς ἐπιδιώκοντα τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν ἀλήθειαν καὶ ἔχοντα τὴν αὐτὴν πηγὴν, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ δὴ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὰ βιβλία τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν καὶ παρ' αὐτῶν, ἰδίᾳ ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων, ἠρύσθησαν τὰς ὑγιεινέρας περὶ Θεοῦ δόξας, ἐπεχείρησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ παρεμφορῆ αὐτῶν διδάγματα, νὰ συγκεράσῃ μωσαϊκὴν θεολογίαν καὶ Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ νὰ ἄρῃ οὕτω τὴν ὑφισταμένην ἀντίθεσιν Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἔθνιασμοῦ. Παραλαβὼν λοιπὸν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὰς Πλατωνο-ἀριστοτελικὰς καὶ Πυθαγορίους περὶ Θεοῦ δόξας καὶ τὰς Ἡρακλειτο-στωικὰς περὶ Λόγου διδασκαλίαν καὶ ταυτίσας τὸν Λόγον τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς λογικῆς δυνάμεως τοῦ ἐνὸς ὑπερκοσμίου Θεοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, περιεχόμενον δὲ τοῦ Λόγου τούτου ἐκλαβὼν τὸ σύνολον τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν, συνήνωσε προσφυῶς πάντα ταῦτα καὶ ἐκ τῆς συνενώ-

σεως ταύτης παρήγαγε Θεολογικο-φιλοσοφικὸν σύστημα, ὅπερ σπουδαίως ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν μετέπειτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα φιλοσοφησάντων, καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὸν Φίλωνα, ἐκτὸς τοῦ ὑπερκοσμίου Θεοῦ, τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἀνερμηνεύτου, ὑπάρχει καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐξ οὗ γεννῶνται αἱ ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι ἀποτυποῦνται ἐπὶ τῆς ὕλης, παράγουσι τὸν αἰσθητὸν κόσμον μεθ' ὅλης τῆς ἐν αὐτῷ τάξεως καὶ ἁρμονίας. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε...» (Ἰωάν. I 3). Ὁ λόγος λοιπὸν εἶνε ἡ δημιουργικὴ δύναμις, ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια. Παρ' ὅλας ὁμως τὰς ὁμοιότητας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ εὐαγγελικὴ περὶ λόγου διδασκαλία ἐν τῇ φρασεολογίᾳ πρὸς τὴν τοῦ Φίλωνος, δὲν ταυτίζεται κατὰ πάντα πρὸς αὐτήν. Διότι ἐνῶ ὁ λόγος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ φιλοσόφου τούτου κυμαίνεται μεταξὺ ὑποστάσεως προσωπικῆς καὶ δυνάμεως Θεοῦ, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ γίνεται ὠρισμένον πρόσωπον, ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός. «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός» (Ἰωάν. I 14.).

Διὰ τῆς ἐνανθρωπίσεως ὁ αἰώνιος Λόγος, ὁ δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος καὶ πάσης λογικῆς ἐκδηλώσεως ἐν αὐτῷ, ἔρχεται εἰς ἄμεσον συνάφειαν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀναστρέφεται μετ' αὐτοῦ, γίνεται ὁ διδάσκαλος καὶ σωτὴρ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ διδάξας εἰς αὐτὸ τὴν ἀληθῆ θεογνωσίαν καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς καὶ προσενεγκῶν ἑαυτὸν ἐξιλαστήριον θυσίαν

ὕπερ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπὶ τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ
 προσηλωθεὶς διὰ τὴν παράβασιν τῶν πρωτοπλάστων.
 Οὕτω λοιπὸν ἡ περὶ λόγου διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς
 φιλοσοφίας τερματίζεται διὰ τῆς εὐαγγελικῆς τοιαύ-
 τῆς, ἡ ὁποία εὐλόγως δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς
 τέλειωσις τρόπον τινὰ τῆς πρώτης, ἀμυδρῶς μὲν τὸ
 κατ' ἀρχὰς καὶ ἀτελῶς μαντευσάσης τὴν ἀλήθειαν,
 βραδύτερον δὲ διὰ τὴν εὐστοχίαν τῶν μεγάλων φύσεων
 εἰς τὴν εὕρεσιν αὐτῆς σαφέστερον καὶ τελειότερον δια-
 τυπώσασθαι τὴν περὶ Λόγου διδασκαλίαν.

Ἔνεκα τῆς τοιαύτης σχέσεως τῶν εὐαγγελικῶν
 διδαγμάτων πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα, οἱ
 συγγραφεῖς τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας, δὲν διστάζου-
 σιν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς περὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ διδα-
 σκαλίας αὐτῶν νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ὀρολογίαν τοῦ
 Φίλωνος ὡς ὁ εὐγγελιστῆς Ἰωάννης ἢ καὶ νὰ πα-
 ραπέμπωσιν εἰς ἔθνικοὺς συγγραφεῖς πρὸς βεβαίωσιν
 τῶν διδασκαλιῶν αὐτῶν, ὡς ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν
 τῇ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐξόχῳ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ μετα-
 χειρίζεται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτοῦ περὶ
 τῆς πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ παρουσίας τοὺς στίχους τοῦ ποι-
 ητοῦ Ἀράτου: « Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν
 τοῦ γὰρ καὶ γένους ἐσμέν » (Πραξ. ἀποστ. XII 28). Πολ-
 λοὶ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καὶ δὴ τῶν
 ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας χριστιανῶν, ἐπίστευον καὶ διὰ τῶν
 συγγραφῶν αὐτῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἰουδαιο-
 λεξανδρινῆς φιλοσοφίας διατελοῦντες, ὑπεστήριζον ὅτι
 ὑφίσταται συγγενεῖά τις περὶ τε τὴν πηγὴν καὶ τὸν
 σκοπὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς
 φιλοσοφίας. Πηγὴ πάσης ἀληθείας εἶνε ὁ Θεός.
 Ἀμφότερα λοιπὸν ταῦτα ἔχουσι κοινὴν τὴν πηγὴν

ἐν σχέσει: πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐξενεχθείσας ἀληθείας, τὸν Θεόν· ἀλλ' οἱ φιλόσοφοι καὶ πολλὰ ἐδανείσθησαν ἐκ τῶν Ἀγίων Γραφῶν κατὰ θείαν Πρόνοιαν γνωρισθέντες μετ' αὐτῶν.

Ὁ Θεὸς δίκαιος ὢν καὶ προνοῶν περὶ τῆς σωτηρίας ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἀπεκάλυπτεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὰ ἔθνη κατὰ τὰς προσπάθειας, τὰς ὑφ' ἑκάστου αὐτῶν καταβαλλομένας πρὸς εὕρεσιν τῆς ἀληθείας. Δὲν ἦτο δὲ δυνατόν νὰ ἀφήσῃ οὗτος ἑαυτὸν ἀμάρτυρον καὶ ἐν τοῖς Ἑλλησι· καὶ ὅσοι μὲν τῶν φιλοσοφούντων ἐξέθρεψαν τὰ κατὰ τὴν δημιουργίαν ληφθέντα σπέρματα τῆς ἀληθείας καὶ ἐπεδίωξαν εἰλικρινῶς τὴν εὕρεσιν αὐτῆς, ἐτιμῆθησαν διὰ προσεχέστερας τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπῆς, εὔρον τὴν ζητουμένην ἀλήθειαν μελετῶντες τὴν φύσιν καὶ ἐγένοντο οὕτω παρ' Ἑλλησιν ὅ,τι παρ' Ἑβραίοις οἱ προφήται. Παρεσκεύαζον δηλαδή διὰ τῆς διαδόσεως ὑγιεινῶν περὶ Θεοῦ καὶ ἠθικῶν δοξασιῶν τὴν ἀποδοχὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος καὶ τὴν σωτηρίαν. Οἱ τοιοῦτοι μετασχόντες τοῦ Λόγου καὶ μετὰ Λόγου βίωσαντες ὡς ὁ Σωκράτης, ὁ Ἡράκλειτος καὶ ἄλλοι λογίζονται χριστιανοὶ κατὰ Ἰουστίνον τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυν. Ὅσοι δὲ παρημέλησαν ἢ κακῶς μετεχειρίσθησαν τὸν θεόθεν δοθέντα αὐτοῖς Λόγον, οὗτοι ἐξετράπησαν τῆς ἀληθείας καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν γένεσιν ἀθέων καὶ ἡδονικῶν θεωριῶν. (Κωρηναῖκοί, Σοφισταί, Πυρρωνισταί, Ἐπίκουρος).

Ἡ εὐαγγελικὴ ἀλήθεια δὲν ἀπαντᾶται βεβαίως, κατὰ τοὺς αὐτοὺς συγγραφεῖς, ὀλόκληρος ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφικῷ συστήματι, ἀλλ' εἶνε διεσπασμένη ὑφ' ἑκάστου αὐτῶν ὡς τὰ τοῦ Πενθέως μέλη καὶ οὐχὶ καθαρὰ ἀλλ' ἀνάμικτος τῇ πλάνῃ. Ἄν ὅμως θε-

λήσωμεν νὰ συναγάγωμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰς παρ' ἐνὶ ἑκάστῳ τῶν φιλοσόφων ἀπαντωμένας εὐαγγελικὰς ἀληθείας καὶ νὰ συναρμολογήσωμεν αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας, θὰ ἀποτελέσωμεν τὴν ὅλην ἀλήθειαν, τὸν ὅλον Λόγον. Ὡστε ἡ κατὰ Χριστὸν ἀλήθεια διαφέρει τῆς φιλοσοφικῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν πρώτη εἶνε τελεία, ὡς ἄμεσος ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας αὐτῆς, τοῦ ἐνανθρωπίσαντος Λόγου· ἡ δὲ δευτέρα, ἐνδεής ὡς ἐμμέσως ἀποκαλυφθεῖσα, ὡς ἀτελῶς καὶ μερικῶς τὰς ἀληθείας αὐτῆς ἀπὸ τῆς πηγῆς τῆς ἀληθείας ἀρυσθεῖσα· ἡ μὲν πρώτη εἶνε αἰωνία καὶ σώζουσα· ἡ δὲ δευτέρα, χρόνῳ μόνον λυσιτελής· καὶ προπαρασκευάζεν εἰς τὴν σωτηρίαν, ἀπώλεσε δὲ τὴν προπαρασκευαστικὴν σωτηριώδη αὐτῆς σημασίαν μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Διὰ τῆς ἐν σάρκου οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτῆς ταύτης καὶ ὑπὸ τοῦ φωτὸς αὐτῆς ἤδη χειραγωγούμενος ὁ χριστιανὸς δύναται νὰ διακρίνη τὸ μέλαν καὶ τὸ λευκόν, νὰ γνωρίσῃ τὰ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐγκατεσπαρμένα τῆς ἀληθείας μέρη, ὧν οὐδεμίαν πλέον χρεῖαν ἔχει, διότι διὰ τῆς εἰς τὸν σωτῆρα Χριστὸν πίστεως ἐγνώρισε τὸν ὅλον Λόγον.

Ἄλλ' ἂν ἡ φιλοσοφία, ὡς ἀλήθεια, ἀπώλεσε τὴν σημασίαν αὐτῆς, ὡς προπαίδεια, εἶνε χρησιμωτάτη εἰς θεοσέβειαν διὰ τοὺς ἐπιδιώκοντας τὴν βαθυτέραν καὶ ἐπιστημονικὴν κατάληψιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐκμάθησις τῆς φιλοσοφίας καὶ νῦν ἔτι οὐ μόνον παρέχει τὴν βεβαίωσιν διὰ τῆς συγκρίσεως περὶ τῆς ὑπεροχῆς ὑπὲρ αὐτὴν τοῦ ἀποκαλυμμένου Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ ὁξύνει τὸν νοῦν προικίζουσα

αὐτὸν διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς διαλεκτικῆς δεινότητος, δι' ὧν ὁ κάτοχος αὐτῶν ἀποκτᾶ τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ διεισδύῃ βαθύτερον εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ νὰ ἀναπτύσῃ ἐπιστημονικώτερον τὰς ἐν αὐταῖς περιεχομένας δογματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀληθείας καὶ νὰ ἀντικρούῃ τὰς σοφιστείας καὶ ἀντιλογίας κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τῶν αἵρετικῶν καὶ ἀπίστων.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λοιπὸν συγγραφεῖς περιώρισαν τὴν σημασίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ χριστιανισμῷ εἰς ὑπηρετικὴν, ἀπὸ δεσποίνης τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων κατὰ ταῦς ἀρχαίους φιλοσόφους μετέβαλον αὐτὴν εἰς θεραπαινίδα τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας διὰ τὴν βαθυτέραν κατανόησιν αὐτῆς καὶ δι' ἀπολογητικοὺς καὶ προσηλυτιστικοὺς σκοποὺς. Ἄλλὰ τὸ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἐντεθραμμένον πνεῦμα αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν εὐκόλως νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς αἵγλης καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαναπαυθῇ περιοριζόμενον μόνον ἐν τῇ ἀκριβεῖ ἐκθέσει τῆς εὐαγγελικῆς ἀληθείας καὶ μέγα μέρος φιλοσοφικῆς ὕλης μετωχετεύθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν καὶ ἠθικὴν. Παρὰ τὰς ἀντιδράσεις καὶ τὴν καταφορὰν κατὰ τῆς φιλοσοφίας ἐνίων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ὡς τοῦ Σύρου Τατιανοῦ καὶ τοῦ ἀφρικανοῦ Τερτυλλιανοῦ, ὡς πολεμίας τῷ χριστιανισμῷ, καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου δῆθεν τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐχούσης, ὑπερίσχυσεν ἐν τέλει ἡ γνώμη τῶν ἀλεξανδρινῶν Ἑλλήνων θεολόγων, τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Ὠριγένους καὶ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ, εὐμενῶς διατεθειμένων πρὸς τὴν φιλοσοφίαν διὰ τὴν συγγένειαν αὐτῆς πρὸς τὸν θεῖον Λόγον καὶ

τὴν ἐξ αὐτῆς εἰδικὴν ὠφέλειαν. Οὕτω δέ, διαλυθεισῶν τῶν προλήψεων, ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία κατέστη ἡ ρίζα, δι' ἧς μετεδόθησαν οἱ χυμοί, ἐποτίσθη, ἀνεπτύχθη καὶ διεμορφώθη τὸ καλλίφυλλον δένδρον τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς περιωρίζοντο εἰς τὴν λύσιν τῶν κοινοτάτων βιωτικῶν προβλημάτων διὰ τοῦ μᾶλλον ἀπλοῦ τρόπου ἢ δι' ἐπιστολῆς ὡς ἡ τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ρώμης, τοῦ Βαρνάβα, τοῦ Πολυκάρπου τοῦ Σμύρνης καὶ Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου ἢ δι' ἀποκαλύψεως ὡς ἡ τοῦ Ἑρμᾶ. Ἄλλ' ἀφ' οὗ χρόνου εἰσήλθον εἰς τοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ ἄνδρες φιλοσοφικῶς μεμορφωμένοι οἳ ἦσαν ὁ Κορδαῖτος, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ Πάνταινος, ὁ Κλήμης καὶ ἄλλοι, ὁ δὲ ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς ἐπολεμεῖτο λυσωδῶς οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν γνωστικῶν αἵρέσεων, ἀντιπροσωπευομένων ὑπὸ ἀνδρῶν φιλοσοφικῶς κατηροτισμένων, οἳ ἦσαν ὁ Οὐαλεντῖνος ὁ Βασιλείδης, ὁ Μαρκίων, ὁ Βαρδισάνης καὶ ἄλλοι, οἱ χριστιανοὶ συγγραφεῖς δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐπαναπαυθῶσιν ἐν τῇ ἀπλῇ ἐκθέσει τῶν πρακτικῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀποστολικῶν πατέρων ἀλλὰ, παρὰ πᾶσαν τὴν φαινομένην ἀντίθεσιν καὶ ἐχθρότητα χριστιανισμοῦ καὶ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξετάσωσι τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον, καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ἐχθρικῶς διακείμενοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ὅπως ἀποκρούσωσι τὰς σοφιστείας τῶν πολεμίων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ πρᾶσελκυσθῶσιν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ τὰς

μάζας τῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ εἰθισμένων ἐθνικῶν. Ἐπό-
 μενον ἦτον ὅπως, οἱ πρῶτον φιλοσοφήσαντες χριστιαν-
 νοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ ἐπίσκοπος Λουγδούνου Εἰρηναῖος,
 πολεμοῦντες τὰς γνωστικὰς αἵρέσεις καὶ ὑπεραπολο-
 γούμενοι τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας κατὰ τῶν
 ἐθνικῶν, φανῶσι ἐφεκτικοὶ περὶ τὴν διατύπωσιν θεω-
 ρίας τινὸς περὶ γνώσεως, ἀποφύγῃ τὴν οἰκοδομὴν
 γνώσεως ἀνωτέρας ἐπὶ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας
 ἐδραζομένης, ὅπως μὴ περιπέσωσιν εἰς τὰς ἀποπλα-
 νήσεις τῶν ὑπ' αὐτῶν πολεμουμένων αἵρέσεων· περιω-
 ρίσθησαν δὲ ὅπως καταδείξωσι τὸ ἀβάσιμον τῶν γνω-
 στικῶν συστημάτων διαλεκτικῶς διαπτύσσοντες τὰς
 ἐσωτερικὰς τῶν αἵρέσεων τούτων ἀντιφάσεις καὶ τὴν
 προέλευσιν αὐτῶν ἐκ ποιητικῶν θεολογικῶν θεογονιῶν
 καὶ συστημάτων τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἄλλ'
 ἄλλοι τινές, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς ὑφισταμένης
 συγγενείας μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ εὐαγγελικῆς ἀλη-
 θείας, εἰσήγαγον εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὰς συμφωνυ-
 τέρας πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ φιλοσοφικὰς δόξας ἧ καὶ
 συνεπλήρωσαν αὐτὸν διὰ φιλοσοφικῶν θεωριῶν εἰς ζη-
 τήματα ὧν τὴν γνῶσιν δὲν ἐπελήφθησαν αἱ Γραφαί.
 Οὕτω λοιπὸν ἡ θεολογία, ἡ κοσμολογία, ἡ ψυχολογία
 καὶ ἠθικὴ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἑλλήνων συγ-
 γραφέων φέρουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον βαθεῖαν
 τὴν σφραγίδα τῆς Πλατωνοφιλωνικῆς, στωϊκοφιλω-
 νικῆς καὶ νεοπλατωνικῆς ἐπιδράσεως.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐν τῇ προσπάθειᾳ
 αὐτοῦ ὅπως συνενώσῃ τὰς φιλοσοφικὰς μετὰ τῶν
 δογματικῶν καὶ ἠθικῶν διδασκαλιῶν τῆς χριστιανι-
 κῆς πίστεως παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ὑπέ-
 τασσε πολλάκις τὴν ἀγιογραφικὴν διδασκαλίαν εἰς
 θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς δόξας τῆς πλατωνικῆς καὶ
 στωϊκο-φιλωνικῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Ὁριγένης πρὸς ταῖς ἰδίαις φιλοσοφικαῖς μελέταις ἠεροάσατο φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ παρὰ τῷ Ἀμμωνίῳ Σάκκα, τῷ θεμελιωτῇ καὶ ἀρχηγῷ τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας. Ἐπίδρασις τῶν πλατωνικῶν διδασκαλιῶν τοῦ νεοπλατωνικοῦ τούτου φιλοσόφου διαφαίνεται ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν συγγράμματι τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ συγγραφέως, ἐνθα ὁ τελευταῖος οὗτος ἐπιχειρήσας νὰ ἐκθέσῃ τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως δὲν ἐπέτυχε τελείως τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ἀπομακρυνθεὶς ἐν τισὶ ζητήμασιν ἀπὸ τῶν καθαρῶς χριστιανικῶν βάσεων.

Συνέσιος, ὁ φίλος τῆς περιφήμου φιλοσόφου Ὑπατίας καὶ χριστιανὸς γενόμενος καὶ ἐπίσκοπος ὧν διετέλεσε πιστὸς τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ὀπαδός. Νεοπλατωνικὴν ἐπίδρασιν δύναται τις νὰ διίδη καὶ εἰς τὰ συγγράμματα τὰ εἰς τὸν Διονύσιον τὸν Ἀρειοπαγίτην ἀποδιδόμενα, εἰς τὰ τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ καὶ εἰς ἄλλους χριστιανοὺς συγγραφεῖς.

Ὁ Νεοπλατωνισμὸς μίγμα τῆς θεοσοφίας τοῦ Φίλωνος καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἰδίᾳ τῆς πλατωνο-ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, καίπερ ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ γεννηθεὶς καὶ ἀναπτυχθεὶς, ἐν τούτοις δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἱστορικὴν συνάφειαν μετ' αὐτοῦ. Ἀρυόμενος τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ὑπέστη μὲν ἐν τινὶ βαθμῷ τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀλλὰ κυρίως ἢ τελευταία αὕτη ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ δόγματος αὐτῆς ἐπηρεάσθη ὑπὸ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, ἐνισχύσαντος τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κρίσιν τῶν πατέρων εἰς τὴν βαθυτέραν ἔρευναν καὶ διατύπωσιν αὐτοῦ, ὅπερ κατ' οὐσίαν ἔμεινε τὸ αὐτό, ὡς ἐθεσπίσθη τούτο ἐν ταῖς συνόδοις.